

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsni Hat
| *Husn-i Hat as an Abstract Painting Art*

Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsni Hat

Husn-i Hat as an Abstract Painting Art

ZEHRA BETÜL TİNKİR

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Lisans Öğrencisi.
Ankara, Türkiye
Social Sciences University of Ankara,
Faculty of Islamic Sciences, Undergraduate
Ankara, Turkey

Türü: Makale

ORCID 0000-0002-0704-612X

zehrabetul.tinkir@student.asbu.edu.tr

Geliş Tarihi: 4 Haziran 2022 | **Yayın Tarihi:** 21 Aralık 2022

3. Makale

Atıf/Citation: Tinkir, Z. B. (2022). "Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsni Hat". *Genç Atebe Dergisi* 3, 20-26

Özet

Yazı, insan hayatının her alanında duygu, düşünce ve fikirlerin aktarılmasında başat rol oynamış bir iletişim aracıdır. Tarihsel süreç içerisinde yazının bilgiyi kaydetme, muhafaza etme görevi farklı hâllere evrilmiş; yazıya estetik birtakım güzellikler kazandırılmıştır. Bunun örneğini Kur'an'ın istinsah edilmeye başlandığı dönemde ve bu dönemden itibaren gösterilen gayretlerde görmek mümkündür. Başlangıçta bir bilgiyi, malumatı, düşünceyi kayda geçirme işlemi olan hat; estetik bir kimlik kazanarak mistik bir hâle evrilmiştir. Bu mistik hâl ise Allah kelamına olan hayranlığın yansımasından başka bir şey değildir. Bu çalışmada ilk etapta hat sanatının tarihsel gelişim süreci ele alınmaktadır. Ardından bu sanatın gelişim süreci içerisinde kazandığı farklı yazı stillerine (Aklâm-ı Sitte) değinilecek, son olarak hattın günümüz dünyasındaki yansımalarından bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüsni Hat, Sanat, İslam Sanatı, İslam Estetiği, Aklâm-i Sitte.

Abstract

Writing is a communication tool that has played a leading role in conveying feelings, thoughts and ideas in every aspect of human life. In the historical process, the task of recording and preserving information has evolved into different states; Some aesthetic beauties have been added to the text. It is possible to see an example of this in the period when the Qur'an began to be copied and in the efforts made since this period. Line, which is the process of recording a knowledge, information, thought at the beginning; It has evolved into a mystical state by gaining an aesthetic identity. This mystical state is nothing but a reflection of admiration for the word of God. In this study, the historical development process of calligraphy will be discussed. Then, the different writing styles (Aklâm-ı Sitte) that this art has gained in the development process will be mentioned, and finally, the reflections of calligraphy in today's world will be mentioned.

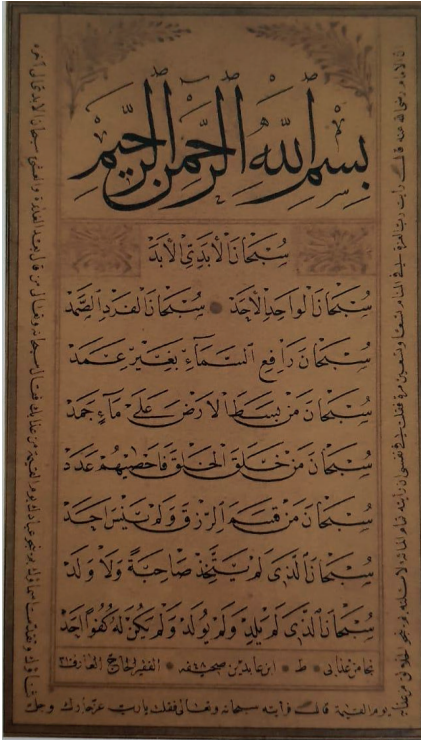
Keywords: Husn-i Hat, Art, Islamic Art, Islamic Aesthetics, Aklâm-ı Sitte.

Giriş

İslam kültürü bir Kur'an kültürüdür.¹ Kur'an'ın yani vahyin sunduğu derin anlamları ve zenginliği kendisine kaynak edinmiştir. İslam sanatı ise bu kültürün mistik bir hâl kazanmış ve estetik birtakım değerler ile içkin bir hâle gelmiş formudur. Bu form, kendisini açığa çıkarabilmek ve taşıdığı "tevhid" ve "ulûhiyet" ana fikirlerini farklı zaman ve zeminlerde gerçekleştirebilmek için çeşitli dallara ayrılmış, gelişim göstermiş ve kurumsallaşmıştır. Tevhid ve ulûhiyet fikri sanata soyutlama işlemiyle yansımıştır. Bu yansımayı oluşturan her bir parça kendi özünü ve kendi başına başat bir anlama ve canlılığa sahiptir. Parçaların birleşerek birbirini takip eden terkipler oluşturmasıyla süreklilik ve dinamiklik oluşur. Bu ise İslam sanatlarının özünü oluşturan soyutlama, üsluplaştırma ve çeşitleme olgularına kapı aralayan bir işlemdir. Temel bir soyutlama işlemi olan hat sanatı ise kaynaklarda genellikle "cismânî âletlerle meydana getirilen rûhânî bir hendesedir"² ifadesiyle tanımlanmakta ve bu tarife uygun bir şekilde estetik bir anlayış çerçevesinde gelişim göstermektedir.

1. Hat Sanatının Tarihsel Gelişim Süreci

Hat sanatı; Kur'an'ın etkisiyle İslam medeniyetinde yayılma imkânı bulmuş ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan di-

Resim 20.32 Sülüs-Nesih levha. Hat: Bakkal Ârif Efendi.

Resim 20.1 İlk Dönem Küfî örneği (Ebu'l-Esved ed-Düeli usulüyle kırmızı noktalarla harekeli).

ğer gelenekli sanatlarla da bir etkileşim içerisine girmiştir. Miladi yedinci yüzyılda Arap yarımadasında yaşayan halkın yazıyla olan iletişimi yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkmış; parşömen ve papirüs türüvi kâğıtlarda bu iletişimin izlerine rastlanmıştır.³ Hz. Peygamber (s.a.s) Dönemi'nde ise ashabin okuma ve yazma kabiliyetine sahip olduğu ve nazil olan ayetlerin kürek kemikleri, hurma dalları ve beyaz taşların üzerine yazılmak suretiyle kayda alındığı bilinmektedir. Birlikte daha çok şifahî kültür ile malûmatın muhafazası sağlanmıştır.⁴ Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s) ve daha sonra savaşlarda pek çok hafızın vefat etmesi sebebiyle Kur'an ayetlerinin kaybolmaması adına Hz. Ebubekir (r.a.) Dönemi'nde Zeyd b. Sabit (r.a.) başkanlığında Kur'an ilk olarak kitap hâline getirilmiştir. Akabinde Hz. Osman (r.a.) Dönemi'nde Zeyd b. Sabit'in (r.a.) hazırladığı nüsha Kureyş lehçesi ile tekrar yazılmış ve yedi büyük ilin valisine birer kopya gönderilmiştir. Yapılan bu istinsah faaliyeti, berabe-

¹ İsmail Râci Farukî - Luis Lamia Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2020), 195.

² Fevzi Günüş, "Kur'an-ı Kerim Kitâbetinin Estetik Temelleri", *İSTEM* 16 (Aralık 2010), 140.

³ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 408.

⁴ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 409.

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsn-i Hat
| *Husn-i Hat as an Abstract Painting Art*

rinde Arap harflerinde yeni birtakım düzenlemelere gidilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Miladi sekizinci yüzyılda Irak'ta "küfi" adıyla yeni bir hat ortaya çıkmıştır. Basra ve Küfe'de yaygın olarak kullanılan bu hat, yüzyıllar boyunca kumaş, seramik, madeni para ve mezar taşlarında kullanılan seçkin bir hat olmuştur.

Müslümanlar, tam ve doğru yazmak için bir sistem geliştirmenin temel problemleri çözüldükten sonra yazılarını geliştirmek için çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda onuncu yüzyılda İbn Mukle (ö. 329/940) Arap hattına yeni bir soluk kazandıracak bir ıslahat ortaya koymuş; bütün harfler için eşkenar dörtgen şeklindeki bir noktaya dayandırılan orantı kurallarını geliştirmiştir.⁵ On birinci yüzyılda ise İbnü'l-Bevvâb (ö. 413/1022) tarafından küçük değişikliklerle meydana getirilen "nesih" ön plandadır. İbnü'l-Bevvâb, Kur'an nüshalarında yuvarlak hatların kullanılmaya başlanmasına öncülük etmiştir. Öyle ki günümüze kadar ulaşan nesih hattındaki en eski Kur'an nüshası İbnü'l-Bevvâb'ın yazdıklarından biridir.⁶

İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvâb ile başlayan hatta kimlik kazandırma çabaları, Yâkût b. Abdullah el-Müsta'simî (ö.698/1298)'nin geliştirdiği yeni metotla birlikte bambaşka bir soluk kazanmıştır. Öyle ki Yâkût b. Abdullah el-Müsta'simî, ilk defa kamış kalemin ucunu günümüzde kullanıldığı şekliyle kesen kişi olarak bilinir ve dönemin revaçtaki Aklâm-ı Sittesi'ni ortaya çıkarmasıyla tanınır.

Resim 20.28 Sülüs yazı. Hat: Hafız Osman.

2. Aklâm-ı Sitte

Yazı kaleminin genişliğine ve harflerin ebatlarına göre isimlendirilen Aklâm-ı Sitte; "Sülüs", "Nesih", "Muhakkak", "Reyhânî", "Tevkî" ve "Rikâ" hatlarından oluşur.

Miladi sekizinci yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlayan "sülüs" hattı, gerek mimarîde gerekse küçük nesnelere dekorasyonunda kullanılan altı ana yazı çeşidinden biridir. "Sözlükte 'üçte bir' anlamına gelen sülüs, hat sanatında genellikle ağzı 3 mm. genişliğindeki kamış kalemle yazılan çok işlenmiş en eski yazı çeşididir. Küfi gibi sülüs yazı da İslâm yazılarının kaynağı (ümmü'l-hat) olarak kabul edilmiş, hat öğrenimine sülüs yazı ile başlamak gelenek hâlini almıştır."⁷ Bu yazı harflerin herhangi bir boşluğa veya forma uyacak şekilde genişlemesine ya da sıkıştırılmasına izin veren bir esnekliğe sahiptir. Üst üste satırlar ve uzatılan düşey çizgiler, hattın diğer özelliklerindedir.⁸ Sülüs hattı her ne kadar eski ve köklü bir kullanıma sahip olsa da asıl ruhunu Osmanlı döneminde kazanmıştır.

"Nesih" hattında harflerin karakterinde yuvarlaklık ve belirginlik olmakla birlikte daima satır nizamına tâbi olduğundan istif ve süslemeye uygun değildir. Bu nedenle daha çok mushafların yazı-

⁵ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 412-413.

⁶ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 413.

⁷ Muhittin Serin, "Sülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/128.

⁸ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 415.

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsn-i Hat
| *Husn-i Hat as an Abstract Painting Art*

mında kullanılır.⁹ “Matbaanın Osmanlı Devleti’ne girişinden önce yazma kitap istinsahında en fazla kullanılan yazı nevi nesih olmuştur. Harekeli yazılabildiği gibi Türkçe için harekesiz yazılması da mümkün olduğundan dinî ve ilmi her konuda nesih tercih edilmiştir. Nesih yazının kullanım sahası sadece kitap yazılmasıyla sınırlı değildir. Yalnız olarak veya bir sülüs satırının altında üç beş satır nesih bulunmak üzere kıtalar ve bunların bir araya getirilişiyle oluşan murakka’ ve hilye-i nebevî levhalarında da genellikle nesih hattı kullanılmıştır.”¹⁰

Sülüs hattının daha ince kalemle yazılmış hâline “tevkî” denir. Tevkî hattında harflerin bir kısmı yuvarlak, bir kısmı da düz yazılır. Sülüs kadar yaygın bir kullanım alanı olmasa da tevkî yazı hattı daha çok devlete ait yazılarda kullanılmıştır.

“Rikâ” hattı ise Emeviler Dönemi’nde yaygınlaşmış; özellikle devlet yönetiminde resmî yazışmalarda kullanılmıştır. Bununla birlikte bu hattın küçük ve elverişsiz alanlara not almak için kullanıldığı da bilinir.

“Muhakkak” ve “reyhânî” yazı çeşitleri ise Selçuklu Dönemi’nde daha çok Kur’an-ı Kerîm’in yazımında kullanılan, bunun dışında diğer farklı alanlarda kullanımına pek rastlanmayan yazı çeşitleridir. Bunlar, birbirlerine çok yakın stilde yazılır; öyle ki “reyhânî” hattı, “muhakkak” yazının küçük ebatlarda yazılmış şeklidir.

3. Hat Sanatının Günümüz Müslüman Dünyasındaki Yeri

Günümüz dünyasında sanat alanında yaşanan bazı değişimler kendisini İslam sanatlarında da hissettirmiştir. Bu değişiklikler genelde Batı medeniyetinin sanat alanında sahip olduğu temel sâiklerin İslam sanatlarına kanalize edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda hat sanatının sahip olduğu tevhid ve ulûhiyet eksenli mistik mana korunmaya çalışılmış; hattın uygulanış biçimi ve şeklinde ise farklılığa gidilmiştir. Bu teşebbüs sonucunda hat sanatındaki eğilimler “Geleneksel”, “Şekli (figüral)”, “Ekspresyonist (anlatımcı)”, “Sembolik” ve “Saf Soyutlamacı” şeklinde sınıflandırılabilir.

Resim 20.46 Seyyid Nakib el-Attas’ın balık formunu verdiği Besmele” çalışması.

Şeyh Hamdullah’ın Muhakkak-reyhânî kıtası (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2084)

⁹ M. Uğur Derman, “Hat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/429.

¹⁰ M. Uğur Derman, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/2.

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsni Hat
| *Husni Hat as an Abstract Painting Art*

Resim 20.48 Âdil es-Sagîr'in akrilik üzerine yaptığı çalışmalar bir "görüntüler" serisini oluşturmaktadır.

"Geleneksel" hat sanatı, esasında daha önceki nesillerin uygulayageldikleri geleneklerin sürdürülmesiyle icra edilmektedir. Özellikle buradaki hattatlar tıpkı eski usulde olduğu gibi usta-çırak ilişkisi dâhilinde yetişir ve yaptıkları çalışmalarda da tabiatan figürler sunmak yerine harfleri güzel bir şekilde yerleştirmeyi tercih ederler. Hat figürleriyle birlikte stilize edilmiş çiçek motifleri ve geometrik desenler de çalışmalarda göze çarpmaktadır. Fakat geleneksel hattatların çağdaş örnekleri genelde soyuttur.¹¹ Geleneksel hat sanatının çağdaş temsilcileri arasında Muhammed Said es-Saggar, Muhammed Ali Şâkir ve İsmâ es-Said gibi isimler yer alır. Özellikle Âdil es-Sagîr'in akrilik üzerine yaptığı çalışma, geleneksel hat sanatına örnek gösterilebilir.

Çağdaş hat sanatlarından bir diğeri ise "şekli (figüral)" hat sanatıdır. Bu hat sanatında yapılan çalışmalar, hat yazıları ile figürlerin birbirlerine eklenmesi ve bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Çalışmada kullanılacak olan figürler İslam sanatının soyut anlayışına uyması için tabii hâlienden soyutlanmış ve stilize edilmiş yaprak ya da çiçek motiflerinden seçilir. Özellikle hayvan ve insan figürleri, Kur'ân nüshaları ile cami ve medreselerin süslemelerinde kullanılmaz. Hat sanatının ruhuna kısmen uymayan bu figürler şekli hat sanatında mahallî amaçlarla kullanılan eşyaların süslemelerinde yer alabilir.¹² Şekli hat sanatı aslında bir resmetme uygulamasıdır. Yazılar, kimi zaman istenilen figüre uygun olarak uzatılır veya kısaltılır kimi zaman ise çalışmadaki ahengi sağlaması açısından birtakım ilave dolgular ile zenginleştirilir. Seyyid Nakib el-Attâs, figüral hat sanatına uygun olarak çalışmalar yapan çağdaş hattatlardandır.

"Ekspresyonist (anlatımcı)" hat sanatı, Müslümanların Batılı sanatçılardan etkilenmesiyle ortaya çıkan ve gelişim gösteren bir hat sanatı akımıdır. Anlatımcı hat sanatında hattat, duygu ve düşüncelerini çalışmasına yansıtma amacındadır. Bu yüzden bu çağdaş hat sanatı, teknik anlamda İslam sanatının soyut ve evrensel özelliklerine uymayan bir yapıya sahiptir. Nitekim İslam sanatında sanatçı, kendini ve hissettiği duyguları bir kenara bırakıp ilahî olanı temaşa etmek niyetindedir.

Çağdaş hat sanatı akımlarından bir diğeri ise "sembolik" hat sanatıdır. Batılı sanatçılardan etkilenerek ortaya çıkan sembolik hat sanatında harf ya da harfler bir mesajı iletmek için bir araya getirilir. Ortaya çıkan bu çalışma, tıpkı anlatımcı hat sanatında olduğu gibi sanatçının duygularını anlatmaktan

¹¹ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 420.

¹² Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 422-423.

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsn-i Hat
| *Husn-i Hat as an Abstract Painting Art*

öteye geçmemektedir. İslam sanatının ruhuna ve temel kaidelerine uymayan anlatımcı ve sembolik hat sanatları belli bir mesajı muhataplarına iletmek için yapılır. Bu sanatta hat, özünde var olan mânâdan arındırılmıştır; daha çok zahiri yön ön plandadır. Dolayısıyla bu tür akımlar hat sanatı bağlamında tercih edilmez.

“Saf soyutlamacı” veya “sözde hat sanatında” ise harfler, taşıdıkları geleneksel anlamdan soyutlanmış olarak tamamen estetik bir kaygıyla düzenlenir. Saf soyutlamacı hat tatlara, harfleri üstün bir mesajın parçaları olarak görmek yerine işlenmesi gereken şekiller olarak görürler.¹³ Dolayısıyla tevhid ve ulûhiyet fikrinden yoksun olan bu sanat akımı İslam sanatının ruhuna uygun olmayan bir yapıya sahiptir.

Resim 20.42 İraklı sanatçı Ziya el-Azzâvî'nin bir çalışması.

Sonuç

Başlangıçta bir bilgiyi, malumatı, düşüncüyü kayda geçirme işlemi olan hat, kimlik kazandırma ve şekil verme ile ilgili yapılan arayışlar neticesinde estetik bir kimlik kazanarak mistik bir hâle evrilmiştir; böylece adına sanat denebilecek bir gelenek ortaya çıkmıştır. Bu geleneğin başını İbn Mukle çekmiş, harfleri ilk defa orantılı olarak kullanmıştır. Akabinde İbnü'l-Bevvâb bu yapıya yeni bir soluk kazandırmış; nesih hattını ilk kullanan ve nesih hattı ile ilk kez Kur'ân yazan kişi olarak anılmıştır. El-Müstaşimî ise hat yazımında kullanılan kalemi ilk defa günümüzde kullanıldığı gibi kesmiş ve kullanmıştır. Hat sanatının temelini oluşturan bu gelişmeler, hat sanatına şahsiyet kazandıran, deyim yerindeyse yazının ehlileşmesini sağlayan gelişmelerdir.

Hat sanatındaki bu arayışlar, beraberinde birbirinden farklı yazı stillerinin neşet etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda “kûfî”, “nesih”, “sülûs”, “muhakkak”, “reyhânî”, “tevkî” ve “rikâ” gibi hatlar geliştirilmiş ve birbirinden farklı çalışmalar üretilmiştir.

Hat sanatı, günlük hayatta yalnızca olağan seyirde ilerlememiş, dünyanın karşılaştığı yeni kabullerden de etkilenmiştir. Bu bağlamda Batı medeniyetinin sanatından ve sanatçısından etkilenilerek bir takım çağdaş hat sanatı akımları ortaya çıkmıştır. Bu akımlar, her ne kadar gelişen ve değişen zaman ve zemine ayak uydursa da esasında hat sanatının büyük bir birikimle günümüze kadar intikal eden birtakım kurallarını görmezden gelmektedir. Bunun en bariz örneğini ise tevhid ve ulûhiyet fikri çerçevesinde Yüce Yaratıcı'nın temaşa edilmesi sonucunda kalpte meydana gelen coşku ve heyecanın dışı vurulduğu eserlerde ve sanatçının kendi duygu ve düşüncelerini aktardığı sanatsal çalışmalara geçişte görmekteyiz. Hâlbuki hat sanatı, Yüce Yaratıcı'nın rahmeti ve celâli karşısında havf ve recâ içerisinde olan insanın hâl dilinden başka bir şey değildir. Bütün terennüm, Yüce Yaratıcı'ya olan sevgi ve muhabbetten ibarettir.

¹³ Farukî - Farukî, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu, 425-427.

ZEHRA BETÜL TİNKİR | Bir Soyut Resim Sanatı Olarak Hüsn-i Hat
| *Husn-i Hat as an Abstract Painting Art*

Kaynakça

- Derman, M. U. "Hat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16/427-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Derman, M. U. "Nesih". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Farukî, İ. R. - Farukî, L. L. İslam Kültür Atlası. çev. Mustafa Okan Kibaroğlu - Zerrin Kibaroğlu. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2020.
- Günüç, F. "Kur'an-ı Kerîm Kitâbetinin Estetik Temelleri". İSTEM 16 (Aralık 2010), 135-142.
- Serin, M. "Sülüs". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2/128-130. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.